

ПОТЕРПІЛИЙ, ЯК СТРУКТУРНА ЧАСТИНА (ЕЛЕМЕНТ) ОБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 400 КК УКРАЇНИ

А.В. Решнюк

здобувач кафедри

кримінального права та процесу

ВНЗ «Національна академія управління»

Постановка проблеми. При вчиненні злочинного посягання на охоронювані суспільні відносини щодо охорони життя захисника чи представника особи або їх близьких родичів у зв'язку з наданням правової допомоги, з'являється потерпілий як структурний елемент об'єкта злочину, передбаченого ст. 400 КК України. Ця проблема є важливою для з'ясування наукою кримінального права і важлива для правильної кваліфікації злочину, передбаченого ст. 400 КК України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З'ясуванням зазначеного питання займалися такі вчені, як: М.І. Панов, В.І. Борисов, С.В. Лашук, І.П. Міщук, В.К. Матвійчук, І.О. Харь, В.І. Габро та ін. Проте до цього часу зазначена проблема не знайшла свого належного вирішення.

Мета статті полягає у з'ясуванні потерпілого як структурної частини (елементу) об'єкта злочину, передбаченого ст.400 КК України.

Основний зміст роботи. Чинне кримінальне законодавство (ст. 400 КК України) ставить під кримінально-правову охорону позитивні відносини, а саме, які забезпечують умови з охорони життя захисника чи представника особи або їх близьких родичів у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги захисником чи представником особи. Отже, такі суспільні відносини є лише об'єктом кримінально-правової охорони. Натомість, кримінально-правовою доктриною, як правило, визнається те, що об'єктом злочину є суспільні відносини, на які посягає те чи інше суспільно-небезпечне діяння [1, с. 96]. В такому сенсі об'єкт є істотним елементом (ознакою) складу злочину, передбаченого ст. 400 КК України і значною мірою визначає небезпеку асоціальної поведінки особи, вказує на її соціальну суть — суспільну небезпеку. Дотримуючись концепції трьохчленної структури суспільних відносин, яку запропонував О.В. Дроздов: 1) носії (суб'єкти відносин); 2) предмет, з приводу якого існують відносини; 3) суспільно-значуща діяльність (соціальний зв'язок як зміст відносин) [2, с. 22-69], ми не виключаємо, що при здійсненні посягань означені суспільні відносини, які стосуються особи, можуть створювати такий структурний елемент об'єкта, як потерпіла особа. У цьому випадку ми погоджуємося з позицією Є.В. Лашука, який аргументовано у структурі об'єкта злочину виділяє як предмет злочину, так і потерпілого від злочину [3, с. 49].

Слід зазначити, що Є.В. Лашук не зазначає, чи в усіх випадках такий структурний елемент об'єкта злочину як потерпілий, характерний для суспільних відносин усіх без виключення об'єктів злочинів, чи лише деяких. Проведене нами вивчення теоретичних джерел та вивчення кримінальних справ, що сто-

суються відносин, які забезпечують охорону життя, здоров'я, особи, честі та гідності особи свідчить, що такий структурний елемент об'єкта злочину характерний лише для досліджуваних видів злочинів, які нами вивчались. Крім того, Є.В. Лащук, на наш погляд, не обґрунтовано зміщує предмет суспільних відносин (об'єкта) з окремою ознакою складу злочину — предметом злочину, хоча і робить правильний висновок, що предметом злочину не можна визнавати нематеріальні цінності [3, с. 50]. У цьому контексті слід погодитися з думкою Г.А. Кригера, що людина, її життя, здоров'я, честь, гідність не можуть як такі, розглядатися об'єктами злочинів [4, с. 111-123]. На підтримку даної позиції в означеній частині слушно висловився В.К. Грищук, який зазначає, що безпосереднім об'єктом злочинів, що стосуються життя людини, є конкретні суспільні відносини, що охороняються кримінальним законодавством стосовно забезпечення життя іншої людини [5, с. 83-84]. Проте не можна погодитися з позицією Г.А. Кригера, що людина, її життя, здоров'я, честь, гідність повинні бути віднесені до поняття предмета злочину (в широкому розумінні цього слова). На нашу думку, є суперечливою і позиція І.П. Міщук, яка полегмізуючи з Г.А. Кригером, зазначає, що поняття «життя», «здоров'я» не мають фізичної ознаки, тому вони не можуть визнаватися предметами злочину, оскільки життя, здоров'я, особи — це фізичний стан особи, тобто мають фізичні ознаки, але це не свідчить, що вони можуть бути предметами злочину [6, с. 70]. Крім того, не можна погодитися з П.І. Міщук, що життя, здоров'я, честь і гідність є об'єктами кримінально-правової охорони [6, с. 70], оскільки об'єктами кримінально-правової охорони можуть бути лише суспільні відносини, які поставлені під охорону кримінального закону. Це стосується також і потерпілого від злочину, передбаченого ст. 400 КК України.

Отже, проаналізований об'єкт злочину, що нами розглядається, належну увагу необхідно приділити особі потерпілого. Визначення кола осіб, які називаються потерпілими, необхідне для правильної кваліфікації злочину, передбаченого ст.400 КК України, та встановлення меж кримінальної відповідальності. Перелік потерпілих осіб від злочину, який передбачає кримінальну відповідальність за посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, визначено законодавцем у диспозиції ст.400 КК України. Такими є: захисник, представник особи та їх близькі родичі.

Важливо дослідити зміст цих потерпілих. В юридичних джерелах зустрічаються наступні варіанти визначення поняття «захисник»:

1) захисник є учасник кримінального процесу, на якого покладається функція захисту, а отже в силу цього він зобов'язаний використати всі зазначені в законодавстві засоби та способи з метою встановлення обставин, які виправдовують підзахисного або пом'якшують його відповідальність [7, с. 87];

2) захисником є така особа, яка уповноважена в передбаченому законодавством порядком здійснювати захист прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого і виправданого та надавати їм необхідну юридичну допомогу [8, с. 92];

3) захисником є особа, яка уповноважена у передбаченому законодавством порядку, здійснювати захист прав та законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого (підсудного, засудженого або виправданого) [9, с. 27];

4) захисник є незалежним, самостійним учасником кримінального процесу, який, маючи необхідну професійну підготовку, у передбаченому законодавством порядку, виконує таку важливу суспільну функцію, як захист прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, виправданого, а також надає їм необхідну правову допомогу [10, с. 87];

5) захисник — це учасник кримінального процесу, уповноважений в передбаченому законом порядку здійснювати захист прав і законних інтересів підозрюваних, обвинувачених, підсудних, засуджених і виправданих та надавати їм необхідну юридичну допомогу [11, с. 158];

6) захисником є особа, яка в порядку, встановленому законом, уповноважена здійснювати захист прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого та надання їм необхідної юридичної допомоги при провадженні в кримінальній справі і в процесі зобов'язаний використовувати всі передбачені законом засоби захисту прав і законних інтересів громадян [12, с. 95];

7) захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення (п. 5 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») [13, с. 135].

У кримінальному процесуальному законодавстві України визначення поняття «захисник» з'явилося 21 червня 2001 р., коли до КПК України були внесені зміни.

Аналіз шести точок зору, авторами яких є В.М. Тертишнік, М.М. Міхеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко, В.В. Молдаван, А.М. Титов, Ю.О. Гурджі, В.Г. Пожар, Л.М. Гуртієва, Д.В. Філін свідчать, що вони, як і законодавець, роз'яснили родове поняття захисника — учасника кримінального процесу, який надавав юридичну (правову) допомогу підозрюваному, обвинуваченому, підсудному, засудженому, виправданому.

У ч. 2 ст. 44 КПК України 1960 р. встановлено коло осіб, які допускалися як захисники у кримінальній справі. Це були особи, які мали свідоцтво на заняття адвокатською діяльністю в Україні, та інші фахівці у галузі права, які за законом мали право на надання правової допомоги як особисто, так і за дорученням юридичної особи. Також, як захисники, могли залучатися близькі родичі обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, його опікуни або піклувальники [14, с. 937].

Слід звернути увагу на те, що чинний Кримінальний процесуальний кодекс України, прийнятий 13 квітня 2012 р. користується вже не родовим поняттям «захисник». Про це свідчать визначення поняття «захисник»

В.М. Трофіменком та іншими авторами навчальних посібників, підручників та коментарів до чинного Кримінального процесуального кодексу України.

Слід звернути увагу на те, що у ч.2 ст.59 Конституції України закріплене положення, що для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах, інших державних органах в Україні, діє адвокатура [15]. У ст.2 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначено поняття адвокатури: «Адвокатура України — недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом» [16]. На наш погляд, доречно вказати на визначення поняття «адвокат», яке зазначено у ст.6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»: «Адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше 2-х років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених цим Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю» [16].

Важливо акцентувати увагу на тому, що ч. 2 ст. 45 КПК України закріплює підстави, коли адвокат не може виконувати функції захисника у кримінальному провадженні. До них слід віднести такі обставини: 1) коли відомості про нього не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України; 2) стосовно якого в Єдиному реєстрі адвокатів України містяться відомості про зупинення або припинення права на заняття адвокатською діяльністю [17].

Звертаючись до такого потерпілого, як представник особи, а також до поняття «представник особи», слід зазначити, що згідно ст. 44 КПК України визначено, що як законні представники, коли підозрюваний, обвинувачений є неповнолітній, або особа, яка визнана у встановленому законом порядку недієздатною чи обмежено-дієздатною, до участі в процесуальних діях разом з ним залучається законний представник [17]. Як законні представники, можуть бути залучені батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності — опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени їх сімей, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває: неповнолітній, недієздатний, чи обмежено дієздатний [17].

Заслуговує на увагу ст. 58 КПК України, в якій зафіксовано поняття «представник потерпілого». У ч. 1 ст. 58 КПК зазначається, що потерпілого у кримінальному провадженні може представляти — особа, яка в кримінальному провадженні має право бути захисником [17]. Натомість у ч. 2 ст. 58 КПК, зафіксовано, що представником юридичної особи, яка є потерпілим, може бути її керівник, інша особа, уповноважений законом працівник юридичної особи, за довіреністю, а також особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні. Необхідно також зазначити, що в ч. 1 ст. 59 КПК дається поняття «законний представник потерпілого», де визначено, що якщо потерпілим є неповнолітня особа або особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, до участі в процесуальній дії разом з нею

долучається її законний представник [17]. Питання участі законного представника потерпілого у кримінальному провадженні регулюється згідно з положеннями ст. 44 цього Кодексу [17].

Чинний КПК України у ч. 1 ст. 63 передбачає поняття «представник цивільного позивача, цивільного відповідача», а саме, що представником цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні може бути: особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником; керівник чи інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за довіреністю – у випадку, якщо цивільним позивачем, цивільним відповідачем є юридична особа [17]. Крім того, ч. 1 ст. 64 КПК України визначено поняття «законний представник цивільного позивача», де зазначається, що, якщо цивільним позивачем є неповнолітня особа або особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, її процесуальними правами користується законний представник [17]. Питання участі законного представника цивільного позивача у кримінальному провадженні регулюється згідно з положеннями ст. 44 цього Кодексу [17].

З викладеного вище, зрозуміло, що термін «представник особи» є родовим поняттям, яке в собі об'єднує таких представників особи: 1) законний представник підозрюваного, обвинуваченого; 2) законний представник потерпілого; 3) представник цивільного позивача, цивільного відповідача; 4) законний представник цивільного позивача.

Слід погодитися з думкою І.П. Міщук, що в аспекті кримінально-правової охорони життя захисника чи представника особи, коли встановлюють потерпілого, не можна обмежуватися лише його діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги у кримінальному процесі [6, с. 74]. Проте її позиція, що поняття «захисник» та «представник особи» знайшло відображення і в адміністративному, і в цивільному, і в господарському праві потребує певного уточнення. Таке поняття, як «захисник» на законодавчому рівні знайшло відображення тільки в Кримінальному процесуальному Кодексі України та в Кодексі України про адміністративне правопорушення [18]. Натомість у Цивільно-процесуальному кодексі [19] містяться положення про представника, законного представника, в господарському процесуальному кодексі [20] – представники сторін і третіх осіб, у Кодексі адміністративного судочинства [21] – представники, законні представники [22].

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна зробити висновки, що: 1) потерпілим як структурною частиною об'єкта злочину, передбаченого ст.400 КК України, можуть бути: захисники чи представники особи, або їх близькі родичі; 2) представник особи, як потерпілий є родовим поняттям, яке включає наступний перелік осіб:

- представник потерпілого;
- представник цивільного позивача, цивільного відповідача;
- законний представник підозрюваного, обвинуваченого;
- законний представник потерпілого;
- законний представник цивільного позивача.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Матвійчук В.К.* Теоретичні та практичні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: Монографія / Валерій Костянтинович Матвійчук. — К. : Національна академія управління. — 2011. — 368 с.
2. *Дроздов А.В.* Человек и общественные отношения / А.В. Дроздов. — Л. : Изд-во Ленингр. гос. ун-та, 1966. — 124 с.
3. *Музыка А.А., Лашук Є.В.* Предмет злочину: теоретичні основи пізнання: Монографія / А.А. Музыка, Є.В. Лашук. — К. : ПОЛИВОДА А.В., 2011. — 192 с.
4. *Кригер Г.А.* К вопросу о понятии объекта преступления в Советском уголовном праве / Г.А. Кригер // Вестник Московского университета. — М., 1955. — № 1. — С. 111-123.
5. *Гришук В.К.* Загальний, родовий та безпосередній основні об'єкти злочинів проти життя і здоров'я людини / В.К. Гришук // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ [збірник]. — Львів, 2002. — С. 77-78.
6. *Міщук І.П.* Кримінально-правова охорона життя та здоров'я захисника чи представника особи: дис. ... канд. юрид. наук: за спец. 12.00.08 — кримінальне право та кримінологія: кримінально-виконавче право / Ірина Павлівна Міщук. — К. : Національна академія внутрішніх справ, 2013. — 241 с.
7. *Тертышник В.М.* Уголовный процесс / В.М. Тертышник. — Х. : РИФ «АР СИС ЛТД», 1997. — 528 с.
8. *Міхеєнко М.М.* Кримінальний процес України / М.М. Міхеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко. — К. : Либідь, 1999. — 563 с.
9. *Міхеєнко М.М.* Кримінально-процесуальне право: [тези лекцій, задачі, ділові ігри] / М.М. Міхеєнко, В.В. Молдаван, В.П. Шибілко. — К. : Вентурі, 1997. — 352 с.
10. *Титов А.М.* Участь захисника в кримінальних справах за призначенням: окремі проблеми / А.М. Титов // Право України. — 2002. — № 3. — С. 87-89.
11. *Гурджі Ю.О., Пожар В.Г., Гуртієва Л.М.* Захисник у кримінальному судочинстві / Ю.О. Гурджі, В.Г. Пожар, Л.М. Гуртієва // Кримінально-процесуальне право України: Підручник / За заг. ред. Ю.П. Аленіна. — Х. : ТОВ «Одіссей», 2009. — С. 158-173.
12. *Філін Д.В.* Учасники кримінального процесу / Д.В. Філін // Кримінальний процес: Підручник / За заг. ред. Ю.М. Грошевого та О.В. Капліної. — Х. : Право, 2010. — С.92-100.
13. *Трофименко В.М.* Сторона захисту / В.М. Трофименко // Кримінальний процес: [підручник] / Ю.М. Грошевий, В. Я. Тацій, В.П. Пшонка та ін.; За заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки. — Х. : Право, 2013. — С. 130-144.
14. Кримінально-процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За заг. ред. В.Т. Маляренка, В.Г. Гончаренка. — К. : Форум, 2003. — 938 с.
15. Конституція України від 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — №30. — Ст. 141.
16. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076—VI // Відомості Верховної. — 2013. — № 27. — Ст. 282.
17. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2013 // Відомості Верховної Ради України. — 2013. — № 9-10. — Ст. 88.
18. Кодекс України про адміністративне правопорушення від 15.04.2014 // Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 14 — Ст. 252
19. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 40-41, 42. — Ст. 492

20. Господарський процесуальний кодекс України від 16.05.2013 // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 12. – Ст. 178.

21. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35-36, № 37. – Ст. 446.

22. Кримінальний кодекс України від 5.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

Решнюк А.В. Потерпілий, як структурна частина (елемент) об'єкта злочину, передбаченого ст. 400 КК України

У статті розглянута проблема щодо потерпілого, як структурного елемента об'єкта злочину, передбаченого ст. 400 КК України, що є важливою для з'ясування наукою кримінального права, а також для правильної кваліфікації вказаного злочину.

Ключові слова: *представник потерпілого, законний представник потерпілого, представник цивільного позивача, представник цивільного відповідача, законний представник підозрюваного, законний представник обвинуваченого, законний представник цивільного позивача, об'єкт злочину.*

Решнюк А.В. Потерпевший, как структурная часть (элемент) объекта преступления, предусмотренного ст. 400 УК Украины

В статье поднимается проблема в отношении потерпевшего, как структурного элемента объекта преступления, предусмотренного ст. 400 УК Украины, что является важным для выяснения наукой уголовного права, а также для правильной квалификации данного преступления.

Ключевые слова: *представитель потерпевшего, законный представитель потерпевшего, представитель гражданского истца, представитель гражданского ответчика, законный представитель подозреваемого, законный представитель обвиняемого, законный представитель гражданского истца, объект преступления.*

Reshnyuk A.V. The complainant, as a structural part (element) of the object of the crime, foreseen by the article 400 of the criminal code of Ukraine

The problem concerning the complainant, as a structural element of the crime, foreseen by the article 400 of the criminal code of Ukraine, is important for the elucidation of the science of the criminal law and also for the right classification of the mentioned crime is highlighted in the article. During the commitment of the criminal encroachment on the guarded social connections, concerning health protection of the defence counsel or the person's representative or their near relation on the grounds of the activity, which is coherent with a juridical support, appears a complainant as a structural element of the crime, foreseen by the article 400 of the criminal code of Ukraine. This problem is important for the elucidation of the science of the criminal law and important for the right classification of the crime, foreseen by the article 400 of the criminal code of Ukraine.

Key words: *a representative of a complainant, a legal representative of a complainant, a representative of a civil plaintiff, a representative of a civil defendant, a legal representative of a suspected, a legal representative of defendant, a legal representative of a civil plaintiff, an object of the crime.*

Стаття надійшла до редакції 29.04.2014.